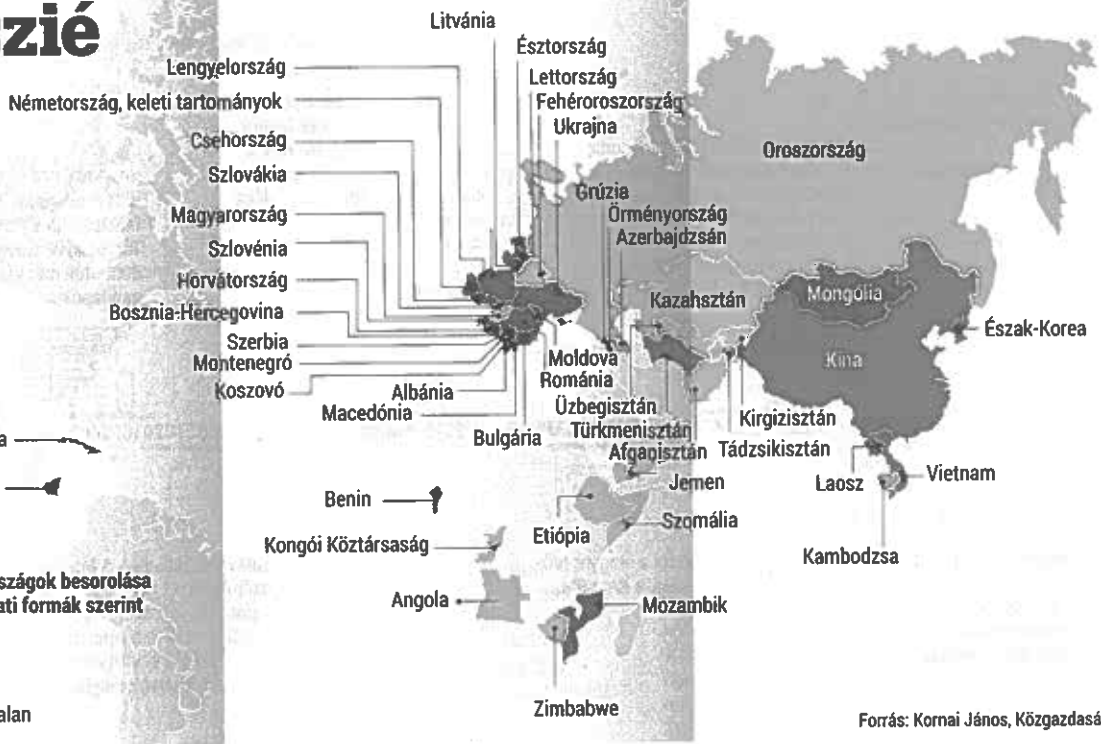

Dosszié

A posztoszocialista országok besorolása a politikai-kormányzati formák szerint

- demokrácia
- autokrácia
- diktatúra
- besorolás bizonytalan

Forrás: Kornai János, Közgazdasági Szemle

KORNAI JÁNOS | A KAPITALIZMUSRÓL ÉS AZ AUTOKRÁCIÁRÓL

Sebezhető demokráciák

Ahol a kormányzat leválthatatlan, azaz bebetonozta magát, ott autokrácia van – írja a posztoszocialista államokat a rendszerelmélet szemszögéből megkülönböztető tanulmányában Kornai János, a Harvard és a Corvinus professor emeritusa.

■ Hat éve írta le először, hogy Magyarországon a demokrácia több fontos alapintézményét szétrombolták, Magyarország autokrácia lett. Most, a Közgazdasági Szemlében minap megjelent tanulmányában már az autokráciák jellegzetességeit is összegezte. Igazolódott korábbi megérzése?

Úgy érzem, teljes mértékben igazolódott. Egy kutatót általában büszkeség tölt el, ha az elsők között ismer fel egy tendenciát, csak hogy ezt az érzést elnyomja a keserűség, mert nyomaszt és elkészerít, hogy így történt.

■ Pedig Magyarország ezzel nem áll egyedül. Azt írja, hogy a 47 posztoszocialista ország népességének alig tizede él demokráciában, 15 százaléka autokráciában, a nagy többség diktatúrában. A demokrácia szinte kivételnek számít. A rendszerváltáskor illúziókat kergettünk?

Ha a rendszerváltás idejének ismereteiből indulunk ki, a más országokban végigvitt demokratizálás tapasztalatai alapján nem volt merő illúzió sikeresebb fejlődésben reménykedni, mint ami bekövetkezett. Érdeemes egy pillantást vetni a két legnagyobb országra, Kínára és Oroszországra. Utóbbiban kezdtek kibontakozni a demokrácia elemei, szabad választásokat tartottak, és Jegor Gajdar vezetésével liberális színezetű kormány alakult. Ez azonban csak rövid ideig tartott. Felülkerekedtek az antidemokratikus erők Vlagyimir Putyinnal az élen, aki kiépítette a maga autokratikus rendszerét. Egyre keményebbé vált a represszió. Kína más eset. Egy ideig talán nem volt ábránd, hogy ha lassan is, de a demokrácia felé tart. Ismert Tajvan példája, ahol egy kemény, diktatórikus rendszer fokozatosan demokráciává alakult. Kínában azonban nem ez történt. Mindig jellemző, hogy egy hatalom hogyan

Farkas Zoltán
farkas.zoltan@hvg.hu

nem volt merő illúzió sikeresebb fejlődésben reménykedni

definiálja önmagát, a kínai szerint az övék „szocialista piacgazdaság kínai karakterisztikummal”. Ezze szemben az én értelmezésember Kína rendszere kapitalista, annak ellenére, hogy a hatalmon lévő pár kommunistának nevezi magát. Politikailag pedig diktatúra van, egy pártrendszer, választások nélkül terrorral. A demokrácia a rendszer-váltó országok közül kevés helyer vált annyira stabilá, mint például a Baltikumban. Magyarországot 2010 óta lerombolták a demokrácia számos alapvető intézményét felülkerekedett egy autokratikus hatalom. Lengyelország is megtett az első lépéseket ebbe az irányba de ez még nem lefutott meccs Közép- és Délkelet-Európa több posztoszocialista országában is fenyeget a demokrácia feladásának veszélye.

■ Melyek az autokrácia jellemző vonásai, megkülönböztető ismérvei?

rendszerkritikus

demokrácia több fontos alapintézmény-szétrombolták; Magyarország autokrácia lett. Az a veszély fenyeget bennünket, hogy a magyarországi politikai rezsim mlóvá válik Putyin uralmához” – írta Irai János már 2011-ben, Számvetés tanulmányában a Népszabadságban. Korai megérzést mély elemzés követte, Kornai nekilátott az 1999-ben a Közgazdasági Szemleiben megjelent, A rendszerparadigma című tanulmánya újragondolásának és aktualizálásának. Ennek összegzését Még egyszer a „rendszerparadigmáról” – Tisztázás és kiegészítés a poszt-szocialista régió tapasztalatai-fényében címmel publikálta a minap, a Közgazdasági Szemleiben. A rendszerparadigma Kornai megfogal-
lása szerint a társadalomban működő iszereket helyezi a vizsgálat közé-
jába. Friss tanulmányában a poszt-szo-
sta átalakulás során szerzett tapasztalok alapján fejleszti tovább a korábbi

FARKAS ISTVÁN

cikkben kifejtett elméleti gondolatokat. Világosan összegzi azokat a jellemzőket, amelyek megkülönböztetik a szocializmust a kapitalizmustól, a politikai-kormányzati formák tipologizálásával pedig három markáns típust különböztet meg: a demokráciát, az autokráciát és a diktatúrát.

rebocsátom: a politikatudom-
művelői, a politikusok és
lia munkatársai között nincs
enzus sem a demokrácia,
z autokrácia, sem a diktatúra
ezésében. Teljes a fogalmi
var, nem is reménykedem,
ebben rendet lehetne terem-
ző szerényebb feladatra vál-
om: szeretnék egy értelmező
t adni olvasóim kezébe, hogy
értek ezeken a kifejezéseken.
okrácia fő megkülönböztető
vonása Joseph Schumpeter-
XX. század egyik legjelentő-
gondolkodójának a nevéhez
tő. Őt követve több szerző,
k Samuel Huntington is úgy
a demokráciára, mint egy pro-
ára: olyan eljárásra, amelyben
ált módon, törvényesen, vér-
le lehet váltani egy kormányt.
étkben a nem demokráciákkal,
ekben a váltás nem civilizál-
s többnyire nem is vértelen
n történik. Például meggyil-
: a zsarnokot, vagy kamaril-
zeesküvés vet véget a hatal-
ik. Utóbbira példa, amikor
jet pártfőtítikárt, Nyikita Hrus-
t a kommunista párton belüli
elei kiűtötték a hatalomból.
tt katonai puccsal vagy milliós
gek fenyegetődzése nyomán
égbe a hatalomváltás. Ha
nányzat leválthatatlan, közke-
zóval élve be van betonozva,
okrácia. Schumpeter és nyo-

mában mások, köztük én is annak
és csak annak a politikai-hatalmi
formának tartjuk fenn a demokrácia
nevet, amely garantálja a kormány
leválthatóságát. Ez a minimumfelté-
tel. A másik pedig az, hogy autokrá-
ciában az uralkodó csoport lebontja
azokat a fékeket és ellensúlyokat,
amelyek reális esélyt adnának két
választás között arra, hogy kikény-
szerítsék a kormány hibás lépé-
seinek korrekcióját, a választáskor
pedig a kormány lecserélésére.

■ **Fareed Zakaria illiberális demokráciának nevezte azokat a rendszereket, amelyekben a kormány törvényes választásokon jutott hatalomra, és fenntartotta ugyan a demokratikus díszleteket, de a fékeket-ellensúlyokat szisztematikusan lebontotta. Őn szerint nincs illiberális demokrácia. Miért?**

Az erről szóló első írásában Zakaria nem a leválthatóságot állította középpontba, hanem azt, hogy a választás során a többség hogyan szavazott, és a győztes később bizonyos demokratikus kereteket megtartott, másokat viszont lebontott. Amikor Tuschnáfürdön a magyar miniszterelnök bedobta a közbeszédbe az illiberális demokrácia fogalmát, Zakaria, egyet nem érve az orbáni értelmezéssel, pontosította a fogalom magyarzatát. Én ezt a fogalmat fából vaskarikának tartom, az illiberális demokrácia olyan, mint az ateista pápa: magá-

csak annak a politikai-hatalmi formának tartjuk fenn a demokrácia nevet, amely garantálja a kormány leválthatóságát

Az amerikai Harvard és a magyar Corvinus 88 éves professor emeritusa pályája során kiérdemelte a legmagasabb magyar tudományos díjakat, a világ rangos akadémiai hívták soraikba, elnökévé választotta a Nemzetközi Ökonometriai Társaság, az Európai Közgazdasági Társaság, majd a Nemzetközi Közgazdasági Társaság. Tizenöt egyetem díszdoktora. Szinte valamennyi könyvét lefordították a világnyelvekre, a szakmai bestsellernek számító A hiányt például tíz, a tervezgazdaság lebontásának lehetséges módozatait felvázoló Indulatos röpirat a gazdasági átmenet ügyében című munkáját 18 országban adták ki. Nagy összegző művét, A szocialista rendszert hat nyelvre, A gondolat erejével című önéletrajzi kötetét tízre fordították le. Utóbbi Ázsiában kínaiul, vietnamiul és japánul is megjelent.

Kornai ma az orbáni társadalmi berendezkedés következetes kritikusa. Legutóbbi írása, az U-kanyar Magyarországon, tavaly szinte egy időben jelent meg a Capitalism and Society című folyóiratban, valamint az Élet és Irodalomban.

ban a jelzős szerkezetben ellentmondás van. Felfogásom szerint minden demokrácia liberális. A jelzős demokráciafogalmaktól akkor ment el a kedvem, amikor a kommunista diktatúra önmagát népi demokráciának nevezte, szembeállítva magát az úgynevezett „polgári” demokráciákkal. De térjünk vissza a fékek és ellensúlyok jelentőségére! Vegyük az Egyesült Államokból Nixon elnök esetét, aki hajlamos volt arra, hogy bebetonozza a hatalmát, lehallgattatta politikai riválisait, de miután lebukott, republikánus párttársainál, a legfőbb ügyésznél és a parlamenti vizsgálóbizottság elnökénél sem tudta elérni, hogy leállítsák az eljárást. A képviselők nem a pártfegyelmet követték, hanem az igazságot akarták kideríteni – a fékek és az ellensúlyok működtek. Egy demokráciában ezekre szükség van. És szabad sajtóra is, amelyben az ellenzéknek legalább akkora szava van, mint a kormánynak. Ugyanakkor az is igaz, hogy a demokrácia sebezhető, mert az alapvető jogokkal – a sajtó-, a gyülekezési és szervezkedési szabadsággal – a demokrácia ellenségei is élhetnek. Ebből okultak, akik autokratikus rendet építenek ki. Nem engedik meg maguknak azt a luxust, hogy egy valódi többsé-
lyes választáson leváltsák őket.

■ **De ha így van, akkor ez miért nem diktatúra?**

A diktatúrának és az autokráciák vannak közös vonásai. Ilyen, hogy minden lényeges, sőt sokszor nyegtelen kérdésben is a legjobb vezér dönt. De igen fontosak különbségek. A diktatúra jogilag felszámolja a többpártrendszer, z ellenzék nem gyenge, hanem ulla. Illegalitásba kényszerül. Ellen- en az autokráciában működhet- ek ellenzéki erők. Az autokrácia is kalmazza a megfélemlítés eszkö- ait, de azok nem jutnak el a kínval- ításokig, a tömeges kivégzése- kig. z autokráciában is sokaknak van kuk félni, mert kidobhatják őket z állásukból, karaktergyilkosságot aitanak végre rajtuk, esetleg hamis ád alapján letartóztatják őket. De ki azt hiszi, hogy a diktatúra és z autokrácia között csak fokozati ülönbség van, az még nem élt dik- atúrában! Ezzel együtt az autok- áciákban megvan a hajlam, hogy zzzá alakuljanak. Lehet, hogy a mai örökország is friss példát szolgáltat rre, szinte a szemünk láttára. Majd reglátjuk, eljutnak-e a teljes, totális liktatúrához.

A nacionalizmust nem sorolta z autokráciák jellemzői közé. Magyarországon pedig az a benyo- nás, hogy a kettő kéz a kézben jár. Igyekeztem kizárólag olyan jellem- zőket említeni az autokrácia vonásai zözött, amelyek csak ebben a politi-

kai-hatalmi formában mutatkoznak, vagyis azokat, amelyek megkülön- böztetik a demokráciától és a dikta- túrától. Kézenfekvő példa erre a kor- rupció, amely mindhárom típusban megfigyelhető. Demokráciában is tömegesen fordulnak elő korrupciós esetek, és léteznek puritán diktatú- rák is, olyanok, amelyekben pénzért nem lehet mindent megvenni. Saj- nálatos módon a nacionalizmus is ilyen visszás jelenség, a demokrácia nem tesz immunissá ellene. Az egyik legtragikusabb példa erre az első világháború időszaka: a később egymással háborúba lépő koalíciók mindkét oldalán nacionalista hullám söpört végig. Nacionalista bosz- szúvágy dolgozott a békekötéskor is a nyugat-európai demokráciák politikusaiban, amikor a megalázó és teljesíthetetlen békefeltételeket rákényszerítették Németországra. Ebben az összefüggésben, ám nagyot ugorva az időben, meg- említhető a Trump-jelenség is. Az Egyesült Államok egyik nagy pártja a szélsőségesen naciona- lista Trumpot jelöli elnöknek. Ha nem nyeri is meg a választásokat, a vele szimpatizálók tábora akkor is erős marad, és mivel az Egyesült Államok demokrácia, hallatni fogják a hangjukat. Újabb erős nacio- nalista hullám érződik Nagy-Britan- niában is.

kidobhat- ják őket az állásukból, karakter- gyilkosságot hajtanak végre rajtuk

Vlagyimir Putyin.
Ajnázolás és elnyomás

■ Mi a benyomása a magyarországi nacionalizmusról?

Nagyon félek az erősödésé- től, nem személyemben, hanem az ország jövőjét tekintve. Mert azt a jellemzést nem utasítom el, hogy Magyarországon az autokrácia és a nacionalizmus kéz a kézben jár. Egy autokrata igenis felhasznál- hatja a nacionalista hullámot a maga javára, Trump is ezt teszi. Retoriká- jának fő eleme az idegenellenesség, elsősorban a latin-amerikaiakkal szemben. De hozzáteszi, túl szé- lesre tárták a kapukat a tengeren túlról érkező bevándorlók előtt is, és elutasítja Obama elnök javaslatát tízezer szíriai befogadására. Egyéb- ként az internacionalista eszméket hirdető kommunista diktatúrák is nacionalisták voltak. A Szovjet- unióban elnyomták a nem orosz kisebbséget, Kínában a nem kínai nemzetiségű és nyelvű csoportokat. Nacionalizmus létezik diktatúrában és demokráciában is, nem csak autokráciában.

■ Ebben a fogalmi keretben miért minősíti autokráciának Orbán Viktor rendszerét?

Azért, mert az autokrácia összes lényeges jellemzőjét, elsődleges és másodlagos jegyeit magán viseli. Ez a korszak azzal indult, hogy a vezető bejelentette: olyan rezsimet akar lét- rehozni, amelyik legalább tíz-húsz évig fennmarad. Deklarálta, hogy be akarja magát betonozni. Ő és pártja a hatalomra jutása első nap- jától kezdve folyamatosan bontja a fékek és ellensúlyok rendszerét. Nem úgy, mint egy forradalomban, amikor egyszerre elfoglalnak min- den hatalmi pozíciót, hanem lépés-ről lépésre. Minden héten történt valami. Az első lépések között volt az Alkotmánybíróság hatásköré- nek szűkítése, a testület feltöltése Fidesz-kötődésű emberekkel. Majd jött az új médiatörvény, amely szinte korlátlan lehetőséget teremtett a kormánypropagandára. Megka- parintották a magánmédia jelentős részét is. Az ellensúlyok adminis- tratív-bürokratikus leépítése piaci eszközök alkalmazásával kombi- nálódik. A folyamatot a választójogi törvény átalakítása tetőzte be.

■ A piacellenes, demokráciael- lenes részjelenségek kölcsön- hatása összefüggő rendszerré formálta Orbán Viktor rendszerét,

AFP / ALEXANDER ZEMLIANICHENKO

